

nou míru vlivu na rozvoj organizovaných sportů pro postižené. I přesto, nebo právě proto, že kniha Sebastian Schlunda neobsahuje vyčerpávající analýzu charakteristických rysů německého vývoje organizovaných sportů pro postižené v mezinárodním kontextu, nabízí celou řadu styčných bodů pro další komparativní výzkum.

Dalším aspektem knihy, který nabádá k hlubšímu zkoumání, je analýza vlivu hodnotové proměny na různé společenské skupiny. Přestože autor naznačuje, že hodnotový posun se může ve společensky znevýhodněných skupinách projevit se zpožděním (jak tvrdí například na s. 253), jeho tvrzení postrádá nezbytnou oporu v porovnání situace v jiných sociálních skupinách, než jsou pouze osoby s postižením. Porovnání vlivu hodnotové přeměny na různé znevýhodněné skupiny by přitom mohlo nabídnout vzhled do vzájemných vztahů a hierarchických struktur rozličných sociálních skupin a poukázat na specifika vývoje společenské skupiny postižených ve srovnání s ostatními znevýhodněnými skupinami ve Spolkové republice Německo.

V souhrnu se Sebastianu Schlundovi v jeho knize daří přinést nové poznatky ohledně vzniku organizovaných sportů pro lidi s postižením ve Spolkové republice Německo a následně je i zasadit do kontextu proměny hodnot v německé společnosti. Kromě výše zmíněného je autorův počín rovněž důkazem, že studium problematiky sportů pro postižené osoby, stejně jako analýza konceptu překonávání postižení mohou přinést cenné informace jak ve zkoumání postižení jakožto společenské kategorie, tak i v odhalování její komplexní provázanosti s ostatními sociálními kategoriemi. Schlundova kniha *Behinderung überwinden? Organisierter Behindertensport in der Bundesrepublik Deutschland (1950–1990)* tak představuje cenný přínos do studia dějin postižení i sociálních dějin jako takových.

Maria-Lena Fassig
přeložil Zdeněk Polívka

Claire L. Shaw: *Deaf in the USSR: Marginality, Community, and Soviet Identity, 1917–1991*

Ithaca, Cornell University Press 2017, 303 s.

Výzkum autoritativních režimů 20. století se již několik desetiletí neomezuje čistě na „velké“ dějiny politického systému, u nichž autoři dříve či později dospěli k analýze kontroly a represe. Namísto toho se inspirací dalšími humanitními obory dostávají do ohniska zájmu určité sociální či profesní skupiny vnímané z hlediska politických dějin jako okrajové. Vznikají práce, které přinášejí nejen pouhou „biografii“ sociálně, etnický nebo genderově nemajoritních skupin, ale které něco podstatného vypovídají také o společnosti a povaze režimu. Jako ukázkový příklad takovéto komplexnější práce, jež stojí na pomezí více oborů, může sloužit recenzované dílo *Deaf in USSR*. Ačkoli se zabývá, nejobecněji řečeno, vývojem neslyšící komunity v éře Sovětského svazu, zmíněný přesah zde představuje důraz na zrod a vývoj specifické identity tamních neslyšících (*deafness*) a její vztah k sovětskému radikálně utopistickému projektu (*sovietness*). Analyzována je jednak dynamika vnímání sluchové poruchy (a obecně senzorického znevýhodnění) v sovětském prostoru ovlivněná vědeckou, vzdělávací či sociální politikou, ale také skupinová či individuální zkušenost dobových aktérů.

Zkoumaným objektem je zde neslyšící komunita převážně – ale ne výlučně – sdružená v centrální organizaci, jejíž název se v průběhu doby měnil, ale její akronym zůstal (VOG). Organizace zde není představena coby pouhý objekt zájmů státních a stranických politických aktérů. Je subjektem, který se svým přihlášením k hodnotám a slovníku sovětského radikálně modernizačního projektu podílel do jisté míry na jeho dalším vývoji. Neslyšící tím zároveň vstoupili do řad sovětských občanů jakožto jejich specifictví, a přesto rovnoprávní druhové a družky. Právě prizma emanci-

pace umožněné sovětským socialismem, spolu s důrazem na kulturně historickou a diskurzivní analýzu evokuje přístupy některých etablovaných expertů na sovětskou problematiku: S. Fitzpatrick, W. Goldman nebo A. Yurchaka, na něž je ostatně v knize odkazováno.

Leitmotivem knihy je totiž hledání *modus vivendi* mezi nárokem na svébytnou kulturní identitu a nosným rámcem identity kolektivně sovětské. Toto hledání, či často spíše střety a vyjednávání, působí značně dynamicky a neslyšící a jejich organizace zde vystupují prokazatelně jako aktivní subjekty, které se významně spolupodílí na podobě své identity. „Shora“ působící aktéři, jako např. vědecké instituce, státní úřady, či „ideologie“ v práci *Deaf in USSR* ztrácejí část své esenciálně vnímané všemocnosti. Naopak, na příkladu vědeckého zkoumání fyzického postižení je zde ukázána nikoli jeho neměnná danost, ale naopak na konkrétních případech představeny procesy, které vědu a její koncepty zpětně měnily. Práce je tak přínosem nejen pro své dosud nevídaně detailní zpracování „historie neslyšících v SSSR“, ale také jako nové promyšlení sovětské ideologie, tamní individuální i kolektivní subjektivity, vědy a v neposlední řadě vzdělávání.

Autorka, historička Claire L. Shaw z Warwické univerzity, se při kladení otázek otevřeně inspirovala přístupem tzv. deaf studies, specializovanou disciplínou disability studies, která zohledňuje specifika sluchového znevýhodnění oproti jiným formám fyzického či senzorického postižení. Tím, že zkoumá *disability* ve specifickém období existence státně socialistického systému, přispívá také do diskuse o univerzálnosti hodnot dnes spojujících s touto problematikou v severoatlantickém prostředí (mj. *empowerment*, *advancement*, *deaf-pride*). Pro sovětskou neslyšící komunitu dokládá důraz na hodnoty spíše odlišné; snahu o „napravení“ fyzického defektu, prospěšnost a užitečnost pro společnost či kolektivní úsilí. Shaw ve své vyčerpávající ana-

lýze také problematizuje některé ne zcela přesné, přesto silně zakořeněné představy o *disability* v sovětském, resp. východoevropském prostoru. Příkladem budiž polemika se závěry vlivného článku „There Are No Invalids in the USSR!: A Missing Soviet Chapter in the New Disability History“ od Sarah D. Phillips (*Disability Studies Quarterly*, 2009, 29 (3)), které sovětským fyzicky postiženým nepřiznává takřka žádný „voice“ a prezentuje je jako pouhé objekty státních zásahů shora. Shaw kontruje tvrzením, že dobový důraz na práci a užitečnost fyzicky a senzoricky hendikepovaných fungoval i obousměrně, když jej přijali za svůj a používali k akcentaci zájmů během vyjednávání se státními institucemi.

K hledání odpovědí na své otázky Shaw analyzovala oficiální úřední, tiskové nebo popkulturní materiály, ale především interní dokumenty VOG, které dosud nebyly historiky v takové míře využity. Autorka si je úskalí vycházejícího z užití pramenů centralisticky řízené státem zřizované organizace vědoma a pracuje s nimi tedy kriticky a promýšlí pozadí a motivaci jejich vzniku. Velkou pozornost věnuje Shaw proměnám významů pojmů. Při jejich překladu se neuchyluje k ahistorické aplikaci některých současných konceptů či pojmenování. Již v úvodu se například vypořádává s překladem označení *glukhoy* či *glukhonemoy* (hluchý a hluchoněmý) jako *deaf* a *deaf-mute*, namísto dnes upřednostňovaného *Deaf* nebo *hard-of-hearing*, *person who is hard of hearing*, atp. Pojmy totiž s sebou napříč zkoumaným obdobím nesou celou řadu konotací, které Shaw citlivě vnímá a neopomíná proměny jejich významu průběžně komentovat.

Samotné členění knihy je přehledné. Šest kapitol postupuje sice chronologicky, periodizace dějin sovětského svazu optikou neslyšící komunity je však v mnohém odlišná od „mainstreamového“ pohledu politického vývoje. V tomto Shaw navazuje, dále specificky rozvíjí, místy ovšem

i problematizuje „revizionistické“ sociálně historické sondy, dívající se na dějiny sovětského systému „zdola“, např. prizmatem konkrétní sociální či profesní skupiny. Domněle monolitická období jako „Velký teror“, chruščovovské tání nebo perestrojka ztrácejí z pohledu neslyšící komunity své jasné obrysy, jelikož se projevují odlišně, případně v jiné míře než u jiných sociálních či profesních skupin.

Po vcelku klasickém úvodu, v němž vyjasňuje svou metodologii a vymezuje hlavní objekty zájmu, následuje první kapitola, zkoumající „prehistorii“ neslyšících v carském a revolučním prostředí. Zde představovali zcela marginální sociální skupinu a pasivní příjemce charitativní nebo rodinné podpory. Reakce na revoluční proměny společnosti po roce 1917 tak byla z jejich strany většinově pozitivní, neboť jim umožnila zapojení do společenských struktur, vrcholící založením VOG v roce 1926. Tento závěr je sice na jednu stranu v knize argumentačně přesvědčivý, nabízí se ovšem otázka, nakolik tento příklon neslyšících k revolučním změnám odráží reprezentativní dobovou praxi a nakolik spíše řeč analyzovaných institucionálních pramenů. Na druhou stranu analýza vývoje organizace jasně odmítá jednostranný pohled na VOG jakožto „převodovou páku režimu“ nebo pouhý nástroj kontroly. Nastíněný obraz VOG je plastický; představuje ji coby společenskou organizaci hájící zájmy svých členů i navzdory nezájmu nebo odporu autorit.

Druhá kapitola sleduje konstitutivní období „sovětských neslyšících“ zejména ve třicátých letech v průběhu radikální transformace společnosti. Shaw problematizuje dobovou sovětskou koncepci „nového člověka“, která v dobových materiálech deklaruje možnost neslyšícím vymanit se ze sociální periferie. Dosažení nezávislosti a autonomie mělo být umožněno přijetím ideálu angažovaných sovětských občanů participujících na budování nové společnosti. Tento narativ „neslyšících, kráčeji-

cích v prvních řadách sovětských pracujících“ je však konfrontován s přetrvávajícími praktickými problémy, jako např. izolace a vysoká negramotnost venkovských neslyšících (početně stále převládající) nebo diskurzivními limity koncepce nového člověka ve vztahu k fyzickému, senzorickému a mentálnímu postižení. Nesmírně zajímavých souvislostí zde nabývá průběh stalinských čistek, které se nevyhnuly ani fyzicky postiženým ve VOG.

Velká vlastenecká válka a následná rekonstrukce společnosti je tématem třetí části. Válka představovala nejen kvantitativní, ale především kvalitativní změnu v nazírání na sovětské tělesně postižené. Nejen v případě válečných veteránů vzrostl symbolický sociální status a z něj pramenící nároky na zlepšování služeb a poskytované péče. VOG se v poválečném období podařilo zhostit se úkolu naplňování těchto nároků a vstoupila tak do padesátých let posílená, profesionálnější a centrálněji organizovaná a vybavená podstatně většími materiálními a finančními prostředky. Od konce čtyřicátých let lze také vypožorovat ústup od někdejších defektologických a oralistických tradic, které představovaly praktickou překážku ve vzdělávání (resp. vzdělatelnosti) neslyšících dětí. Zatímco dříve byla za kritérium vzdělatelnosti dětí považována jejich schopnost mluvit a odezírat, komunikovat se „zdravým“ okolím, nyní převážil zčásti pragmatický požadavek na pracovní uplatnitelnost a jako učební jazyk bylo uznáno znakování.

Éra trvající zhruba od počátku padesátých do konce sedmdesátých let, již se věnuje čtvrtá kapitola, je autorkou nazvána jako „zlatý věk“ sovětských neslyšících. Sleduje úspěchy komunity, která se stala společensky soběstačná a sebevědomá, začínala se v ní ovšem objevovat jistě známky uzavírání se do sebe. Vytvářela si specifickou kulturu, která byla „socialistická obsahem, neslyšící svou formou“. Tento přístup zrcadlí dobový vztah sovětské státní ideologie k národnostním a jazykovým menši-

nám, v němž dochází k neustálému dílčímu napětí mezi obecným-sovětským a specifickým-národním, resp. specifiky identity neslyšících Shaw uvádí příklady jednotlivců, kteří se dokázali prosadit v nejrůznějších oborech. Přesto, nebo právě proto vnímali pocit dvojího vyčlenění – jak z kolektivu svých slyšících kolegů, tak z komunity ostatních neslyšících. V neposlední řadě je důkladněji rozebrán systém vzdělávání sluchově postižených, v němž se nejvíce projevovaly problémy pramenící z kolektivně vnímané identity „neslyšících“. Ti ale v praxi představovali nekonzistentní skupinu s místy značné specifickými potřebami při edukaci, kterým rozhodně ne vždy byla věnována pozornost.

Z hlediska *deaf studies* je patrně nejzajímavější pátá kapitola, v níž jsou analyzovány diskuse o povaze hluchoty a jejím vztahu ke společenským normám a nárokům na chování. Zejména je zde tematizována domnělá inklinace „sluchově vadných“ k asociálnímu a deviantnímu chování, zejména ke kriminalitě, případně možnosti a limity jejich rehabilitace. Příklady individuálních selhání neslyšících a strach z dalších vedly VOG v éře chruščovovského tání k důkladnému (sebe)zpytujícímu dozoru nad členstvem. VOG je zde tedy představena také jakožto „foucaultovská“ disciplinární instituce, vyžadující takové jednání, které nenabourává (v očích domněle neustále sledující majority) narativ úspěšně emancipovaných hluchých sovětských občanů a v případě porušení stanovených norem dotyčné disciplinuje. Implementace těchto kontrolních a případně sankčních mechanismů stavěly další překážku k bezproblémové inkluzi neslyšící komunity do většinové společnosti.

Šestá kapitola je věnována dalším jevům, které provázely stále více se prohlubující krizi identity sovětských neslyšících. Jedná se zde především o technologický vývoj a periodicky se vracějící diskuse o překonatelnosti postižení. Také „poslední generace sovětských neslyšících“ vykazovala jiné představy o naplněném živo-

tě se specifickými nároky a představami o svém místě ve společnosti. Brežněvovská stagnace a zpochybnění některých stěžejních ideologických jistot během perestrojky pak zastihly VOG ve stavu zkostnatělosti a přebujelé byrokratizovanosti, kdy nedokázala své odcizující se členstvo prakticky zmobilizovat. Zde se také objevuje transnacionální perspektiva, která odhaluje koncepcí propagované VOG jako primárně nekompatibilní s velkou částí okolního světa. Epilog celé knihy pak sleduje období transformace, již jak VOG, tak celá neslyšící komunita přecházely v podstatně změněné podobě, poznamenané mj. vraždami a organizovaným zločinem v devadesátých letech, s citelně omezenými hospodářskými prostředky a opětovným návratem na periferii společenského zájmu.

Na závěr je vhodné připomenout a zmínit některé další přednosti publikace. Shaw se vyhýbá morálním soudům a nepokouší se aplikovat ahistorickou normativní optiku tam, kde se to nehodí. Práce působí konzistentně a promyšleně, na čemž se podepsala jak „řemeslná zručnost“ autorky a velké množství jí analyzovaných materiálů, tak především vhodně zvolená koncepce a již zmíněné inspirace dalšími společenskovědními obory.

Pavel Šinkovec

Lukáš Linek, Ondřej Císař, Ivan Petrúšek, Kateřina Vráblíková: *Občanství a politická participace v České republice*
Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) / Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2017, 248 s.

Téměř by se chtělo říci, že některé publikace, vznikající v určité době, získávají časem nové dimenze poznání a interpretace. Ba dokonce jejich aktuálnost se v čase obnovuje a přináší nečekaně soudobé pohledy na konkrétní sociální jevy, jež s sebou nese politický vývoj. Právě takový pocit jsem měl při čtení knihy *Občanství a politická participa-*